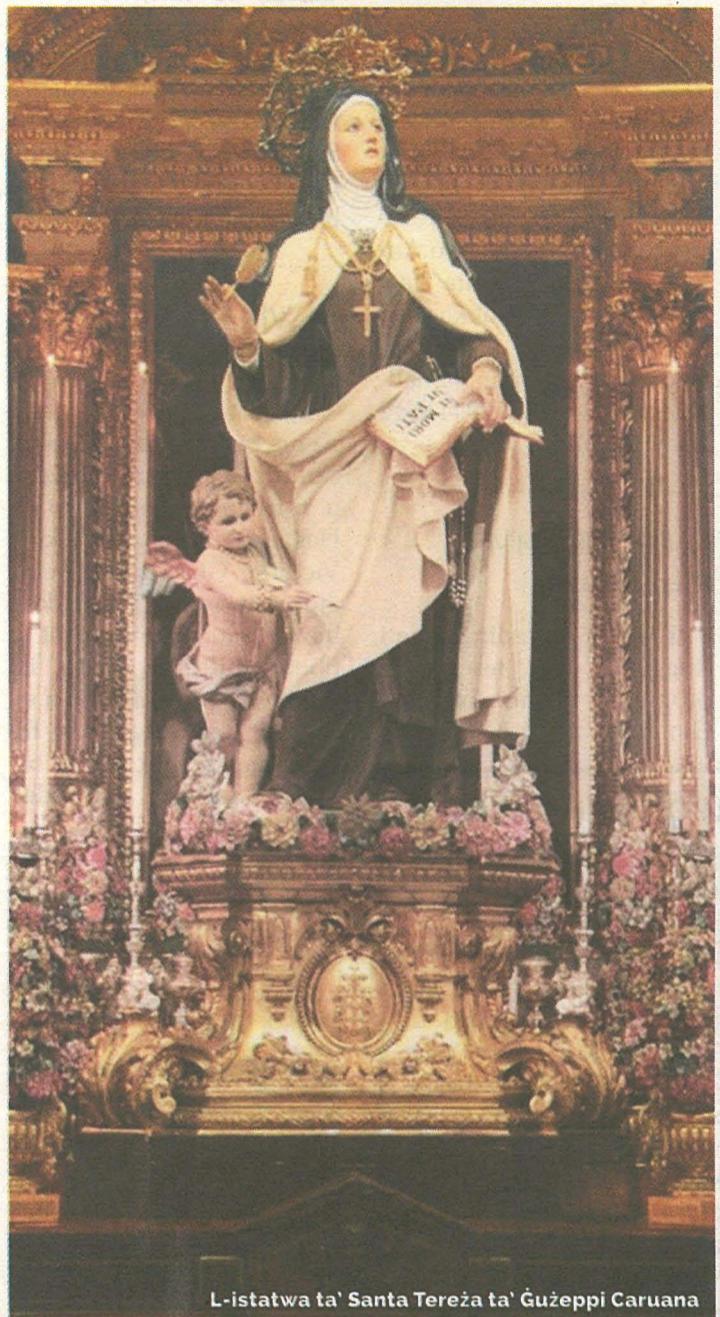

DAWRA KULTURALI MAL-PORT IL-KBIR

JOSEPH SERRACINO

L-istatwa ta' Santa Tereža ta' Ġużeppi Caruana

Issa li l-lanċa tat-turisti waslet qrib il-Baċir ta' Bormla, sakemm il-kaptan tal-lanċa jibda jimmanu-vra u jdawwar bil-mod il-mod il-lanċa biex mill-ġdid naqbdū triqtna lura max-xatt tal-Isla, se jkollī ħin bizzżejjed biex nagħti ħarsa ħafifa madwarna u ngħad-dilkom aktar tagħrif dwar xi wħud mis-siti storici li jid-hru minn fuq il-lanċa.

Mela, skont il-konfini tat-tliet ibliet, ix-xatt ta' Bormla jibda minn ftit metri '1 bogħod mill-klabb tar-Reġgatta u jasal sa taħt is-swar tal-Isla sewwasew sal-minn tat-Tarżna ta' Palumbo. Issa ejjew inkomplu fejn ħallejna l-ġimgħa l-oħra - konna qeqħidin nitkellmu dwar Bormla:

Is-swar ta' Santa Margerita (1638 - 1736) li jdawru lill-Bormla u li jinkludu sitt bastjuni, saru fuq il-pjanta ta' Vincenzo Firenzuola u tlestellew ghall-ħabta tal-1736, bil-bieb ewlieni tagħhom huwa dak magħruf bħala ta' Santa Liena, u b'ieħor fuq

ix-xaqliba ta' Santa Margerita, waqt li fl-aqwa tagħhom kellhom madwar 1,500 kanun biex īħarsuhom.

L-ewwel ġebla tas-swar tal-Kottonera (1670), li ħadu madwar mitt sena biex jitlestew għalkkollo, tqiegħdet fiż-żmien il-Gran Mastru Nikola Cottoner (1663 – 1680) u saru fuq il-pjanta ta' Antonio Maurizio Valperga li kien il- kap inginier militari tad-Duka ta' Savoja u li jibdew mill-foss tal-Birgu u jiġi spicċaw f'Burmula Gate. Ix-xogħol fuq dawn is-swar, li għandhom tul ta' ħames kilometri, twaqqaf kemm-il darba biex il-ħaddiema jintbagħtu jaħdmu f'postijiet oħrajin fejn l-aktar kienet tinħass il-ħtiega. Din kienet waħda mir-raġunijiet li dawn is-swar ħadu dawn is-snin kollha biex flestew tiegħi. Il-dejji li kunsxi lokom, li kappella ta' San Ĝwann t'Għuxa, l-imħażen tal-Ordni (1776), il-knisja ta' San Pawl (1741); il-baċir Numru Wieħed tat-Tarzna (1843) u l-bini fuq il-ġenb tiegħu li kien inbena fiż-żmien l-Inglizi (li issa qiegħed jigi konvertit fl-Università Amerikana ta' Malta), il-monasteru ta' Santa Margerita (1726), il-barracks ta' Verdal (1853), Dar Bir Mula mužew (1996), id-Domus Piju IX u bosta djar oħrajin, fosthom id-dar kbira u sabiħa li tinsab facċata tad-Domus Sagra Familja (Triq Matty Grima) u li sa ftit tax-xhur ilu kienet tagħmel parti minn Dar it-Tama (Radju Kottoner).

Dawn is-swar għandhom tmien bibien li xi wħud minnhom kien spicċaw imbarri fiziż-żmien il-Franciżi u baqgħu hekk sal-ġewwa. Fuq tħalli idha idher minnha.

Ovvjament, biex wieħed jidħol f'Bormla, apparti l-

Bieb is-Sultan li jagħti għal Haż-Żabbar, u li fiż-żmien l-Ordni kien ingħata l-isem ta' Madonna tal-Grazzja. Il-minnha ta' Ghajn Dwieli li saret fi żmien l-Inglizi nbniet fl-1903 taħt is-sur ta' San Frangisk.

Ovvjament, fil-Belt Cospicua nsibu bosta postijiet storici u ta' interess partikulari, fosthom is-swar maestuži ta' Santa Margerita u dawk tal-Kottoner. Ironikament sa ftit tas-snin ilu kien hemm il-ħsieb li jiftħu triq madwarhom biex jitgawd mill-Maltin u mit-turisti li jżuruna, iżda sal-lum, dan il-ħsieb għadu biss holma u minkeja l-ħafna kliem u weġħdi li sar fl-imghoddha, sal-lum għadu ma sar xejn – kif sfortunatalement lanqas sar xejn biex jinfetħu l-bibien li kienu ġew imbarriati mill-Franciżi qabel l-1800 bil-ħsieb li ma jħallu lil ħadd jidħol jew joħrog minnhom.

Postijiet oħrajn storici li wieħed jista' jżur f'Bormla huma l-knisja u l-kunvent ta' Santa Tereža, il-knisja parrokkjali (mużew ġaj tal-arti sagra), il-kappella ddedikata lil Santa Marija tas-Sokkors li tinsab taħt l-art madwar 100 metru 'l-bogħod mill-mina ta' Santa Lienas (ħasra li din il-kappel-

L-ċien (kienha il-ċien), il-kappella l-poplu m'għandux accċess għaliha għax tinsab magħluqa f'post tal-gvern u li ċ-ċwievet tagħha jinsabu f'idejn il-kunsill lokali), il-kappella ta' San ġwann

vjagg qasir mill-baħar per-
mezz tad-dgħajjes jew bil-
Ferry Boat li taqsm regolar-
ment mix-xatt ta' Bormla
lejn il-Belt u lura kull nofs
sieħha, wieħed jista' jidħol
bil-mixi jew bil-karozza
minn tliet mini - dik ta'
Għajnej Dwielu (mir-Raħal il-
Għid), Santa Lieni (mill-
Fgura) u minn dik tas-Sul-
tan (minn Haż-Żabbar).

IL-KUNVENT U L-KNISJA TA' SANTA TEREŽA

Dan il-kunvent (1625) gie mwaqqaf mill-Patrijiet Terežjani Skalzi li ilhom jgħammru fih għal dawn l-aħħar 400 sena. Daqshekk ilha l-knisja mtellgħha magħenbu, iddedikata lil Santa Tereža u li ġiet ikkonsagrata mill-Isqof Labini fit-18 ta' Marzu 1787.

Din hi l-ewwel knisja fid-dinja li ġiet iddedikata lil din il-qaddisa kbira wara l-mewt tagħha. Jingħad li fl-ewwel żminijiet tal-eżi-stenza tiegħu, dan il-kunvent kien iservi bħala skola għall-istudju orjentali għal bosta partijiet barranin li kienu jiġu jistudjaw f' Malta bħala parti mill-orientazzjoni tagħhom għall-pajjiżi tal-missioni.

F'din il-knisja, rikka ħafna f'dik li hi storja, insibu fiha seba' artali u diversi kwadri sbieħ ta' pittura sagra. Fil-fatt il-kwadru tat-titular (1640) hu xogħol ta' Fra Lucas Garnier u 'San Ĝużepp' hu ta' Mattia Preti.

Il-kwadru li jirrapprezenta t-Twelid ta' Kristu u l-Adorazzjoni tal-Magi huma xogħol ta' Anrico Arnaud waqt li ż-żewġ kwadri l-oħra laterali fil-kappella tal-Madonna tal-Karmnu huma tnejn ta' Rokku Buhagiar. Sintendi f'din il-knisja nsibu statwa gdida tal-Madonna tal-Karmnu li nħadmet gewwa Lecce fl-Italja mill-istatwarju Antonio Papa fl-2011. Qabilha kien hemm statwa oħra!

Insibu wkoll l-istatwa artistika ta' San Ģwann tas-Salib - xogħol Spanjol, aktarx ta' Gregorio Fernandez u sintendi l-istatwa titulari ta' Santa Tereża, xogħol mill-isbaħ ta' Ĝużeppi Caruana magħruf bħala "Ta' Marċjol", u l-istatwa ta' San Ĝużepp li nħadmet f'Lecce

Storikament, din il-knisja laqgħet fiha diversi Gran Mastri wara l-ħatra tagħhom

bħala prinċipijiet ta' dawn il-gżejjer fi triqthom lejn l-ingress tagħhom fil-Birgu. Antikament, kienet drawwa, li l-Gran Mastru, eskortat mill-kbarat tiegħu kien jiġi bil-gondla tiegħu mill-Belt u jieqaf għal ftit tal-ħin f'din il-knisja, fejn kien jiġi mil-quqħ mill-pirjol u mill-patrijiet Tereżjani. Wara li kien jidħol fil-knisja u jgħid xi talb, il-Gran Mastru kien jiġi stmat b'xi ħlewwiet mill-pirjol u joqgħod jistenna l-wasla tal-Isqof, meta wara, akkumpanjat mill-kbarat u l-kavallieri kien ikompli triqtu lejn il-Birgu fost briju kbir tan-nies li kienet tin-ġabar f'dawn l-inħawi biex jaġħtuh merħba.

Certament li fuq kull kун-
vent, knisja jew kappella an-
tika li għandna fil-Kottonera
wieħed isib ħafna xi jgħid.
Kif wieħed jista' jimmagħina,
il-kunvent li f'inqas minn
għaxar snin oħra jkunu
qeqħdin nfakkru 400 sena
tat-twaqqif tiegħi gewwa
Bormla, għandu storja kbira
u mlewna ħafna.

Stejjer u ǵrajjet konnessi mal-knisja ta' Santa Tereza nsibu һafna, iżda forsi l-ak-tar ǵrajja marbuta ma' din il-knisja u li baqgħet tissemma minn ġenerazzjoni għall-oħra, hi s-serqa sagrilega tas-Sagament li kienet saret fid-19 ta' Ottubru 1837. Dak in-nhar minn-din il-knisja għażiżha һafna għall-Bormliż kien insteraq piissidi b'ostji konsagrati. Il-poplu Bormliż kien ħadha bi kbira һafna din is-serqa u sar һafna talb biex jinstab il-pi-siddi bl-ostii.

Jingħad li l-ġħada nqabda
ċertu Pawlu Galea jbigħ sa-
lib żgħir tal-fidda li kien
jagħmel parti mill-ġħatu tal-
pissidi misruq u għie arrestat.
Il-pissidi kien instab jumejn
wara minn ġertu Frangisku
Cachia - tfajjal ta' 11-il sena
fil-foss taħt il-bieb ewljeni
tal-Birgu. Insibu verżjoni
oħra li tgħid hekk.

Jumejn wara l-każ, il-pis-sidi nstab minn żewġit iftal mohbi f'hofra taħt l-ewwel mina tal-Birgu waqt li l-ħaliel inqabad waqt li taparsi kien qiegħed jisma' l-quddies fil-monasteru ta' Santa Skolastika. L-imsejken weħel għomru l-ħabs u ġie maqtul minn prigunier ieħor waqt li kien rieqed. Il-pissidi kien instab fil-post

pissid i-kiñ instab in-post
magħruf bħala "Fejn sabu s-Sinjur" taħt l-ewwel l-mina
(Advance Gate), fejn sa ftit
tas-snin ilu l-Kunsill tal-Birgu kellu l-uffiċċini tiegħi.
Qabel ma tidħol fil-mina,
fuq ix-xellug, insibu ġardin
ckejken u f'nofsu hemm
wieqaf kurċifiss b'xemgħa
mixgħula quddiemu lejl u
nhar.

inkomplu f'harøa oħra